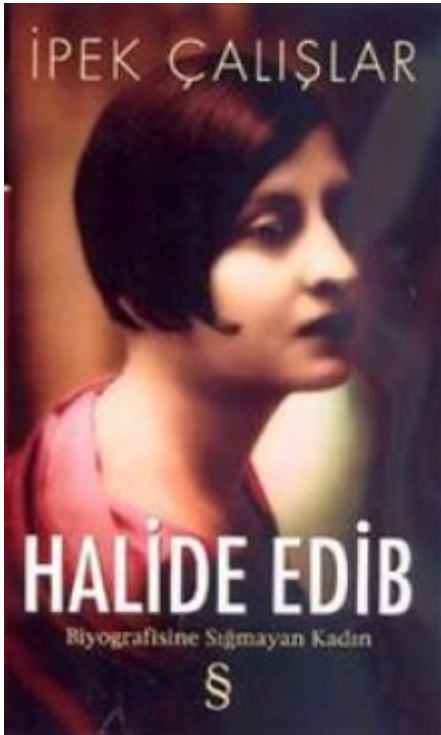

Hatice Zişan YILMAZ

(Doktora Öğrencisi), Ankara Üniversitesi / Türkiye, haticezisan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0087-3648

KİTAP KRİTİĞİ: İPEK ÇALIŞLAR, HALİDE EDİB BİYOGRAFİSİNE SİĞMAYAN KADIN, EVEREST YAYINLARI, İSTANBUL 2010, 1. BASKI, 556s

Book Review: İpek Çalışlar, Halide Edib Biyografisine Sığmayan Kadın, Everest Yayınları

II. Meşrutiyet Cumhuriyet dönemi Türk kadın yazarı ve romancı (1884-1964) (Enginün, 1988) Halide Edib Adıvar daha çok yazar ve romancı kimliği ile tanınsa da yazarlığını ve romancılığını gölgede bırakacak bir hayat hikayesine sahiptir. Halide Edib 80 yıllık ömründe yazarlığın yanında, öğretmenlik, milletvekilliği, akademisyenlik ve hatta Kurtuluş Savaşı sırasında askerlik yapmış, Türkiye yakın tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biridir. (Altınova, 2021)

Halide Edip Biyografisine Sığmayan Kadın adlı bu eser, adından da anlaşılacağı üzere Halide Edip Adıvar'ın hayatını konu edinen biyografik bir eserdir. Eser yazarı İpek Çalışlar'ın kitabın yazım sürecine ve içeriğine dair bilgileri paylaştığı Başlarken isimli giriş kısmını takip eden beş bölümden oluşmakta, her bölüm kendi içinde ara başlıklara ayrılmaktadır.

Çocukluk Ve Meşrutiyet adlı ilk bölüm, Halide Edip'in hayatının Adnan Adıvar ile evliliğine kadar olan kısmını ele almaktadır. İstanbul İşgal Altında isimli ilk başlıkta Halide Edib'in 21 Mart 1920 tarihinde işgal altındaki İstanbul'dan Ankara'ya kaçışı çarpıcı bir üslupla tasvir edilmiş (s. 3-8), takip eden 16 başlıkta doğumu,

ailesi, eğitimi, evlilikleri kısacası otuzlu yaşlarına kadar hayatındaki kırılma noktalarına ışık tutulmuştur (s. 8-152).

Bu bölümde 1884 yılının Şubat ayında İstanbul'da dünyaya gelen Halide'nin çok küçük yaşta kaybettiği annesi Bedrifem, annesinin yokluğunu hissettirmemeye çalışan haminnesi

Nakiye, annesinin ilk evliliğinden olan kız kardeşi Mahmure ve dönemin padişahı II. Abdulhamid'in şahsi bütçesini yöneten kâtiplerden biri olan babası Mehmed Edip bey Halide'nin renkli çocukluk günlerine dair anlatılarla "Bebeğin Adı Halid Olacak" başlığı (s. 8-20) altında tanıtılmış, yaklaşık 10 yaşına kadar içinde yaşadığı sosyal çevre ve aldığı eğitim hakkında da detaylara yer verilmiştir.

Amerikan Kız Koleji başlığı (s. 21-35) altında Edib Bey'in Halide Edib'in yaşını nüfus kağıdında iki yaş büyüttürerek kaydını yaptırdığı Amerikan Kız Koleji'nde sürdürdüğü eğitim hayatı konu edilmiştir. Bu dönemde gayri Müslim tebaaya hizmet vermesi amacıyla faaliyetlerine izin verilen yabancı okullara Türklerin çocuklarını vermesi dönemin padişahı II. Abdülhamid tarafından uygun karşılanmamış, padişah Edib Bey'in kızını Amerikan okullarına gönderdiğini öğrendiğinde bizzat Halide Edib adına bir irade (padişahın kanun kuvvetindeki emri) çıkartmış ve Halide kolejden ayrılmak zorunda kalmıştır.

Kolejden ayrılmasının ardından eğitimine eve gelen hocalarla devam eden Halide'nin sanat ve özellikle edebiyata olan ilgisi bu dönemde ortaya çıkmaya başlar. Özellikle dönemin ünlü siması Ebüllisan Şükrü Efendiden aldığı dini eğitim onun inanç dünyasının şekillenmesinde önemli rol oynar. Bir yıl sonra yine Amerikalı gönüllü misyoner hanımlar tarafından açılan bir kız okulunda eğitimine devam eden Halide, eğitim hayatını iyi derecede İngilizce, Rumca ve Ermenice bilen, Batı kültür ve edebiyatına hakim, oruç tutan, namaz kılan ama İncil'i de bilen kısacası dönemin şartlarına göre oldukça marjinal bir genç kız olarak tamamlar.

Halide Edib'in İlk eşi Salih Zeki ile evliliği bu evliliğinden doğan ilk oğlu Ali Ayetullah, ardından kısa süre sonra doğan ikinci oğlu Togo Hasan Zeki Hikmetullah, 1908 yılında gerçekleşen devrimin ardından kadının toplumdaki yerine dair tartışmalar, 31 Mart ayaklanması ve Halide Edib'in çocuklarıyla birlikte Mısır'a kaçışı, oradan İngiltere'ye geçmesi ve İngiltere'de feminist kadınların faaliyetlerine tanıklıkları bu bölümün takip eden başlıkları altında işlenen konulardır (s. 36-80).

Halide Edip 1910 yılında son derece severek evlendiği ilk eşi Salih Zeki'den boşanır. İki roman kaleme almış, farklı gazetelerde makaleleri ve öyküleri yayımlanan, entelektüel manada son derece yetkin bir insan olmasına rağmen eşi tarafından küçük görülen ve değersiz hissettirilen Halide Edib her şeye rağmen evliliğini sürdürse de Salih Zeki'nin ikinci defa evlenmesi bardağı taşıran son damla olmuş ve boşanma kararı almıştır. Entelektüel birikimini Osmanlı toplumunda kadının ikincil konumunu iyileştirmeye adanmış Halide Edib'in bir erkeğin birden fazla kadınla evli olmasına sadece duygusal açıdan değil asıl ideolojik manada karşı olduğu bu bölümün detaylarından anlaşılmaktadır. Boşanmanın ardından Halide evlatlarına ve eşine adanmış daha çok evinin içinde yaşadığı hayatını evinin dışına taşır. Teali Nisvan cemiyetini kurar, siyasete yönelir, romanlar, öyküler, tiyatro oyunları kaleme alır ve daha çok erkeklere has görülen bir çevrede kadın meselesi adına mücadelesini sürdürmeye devam eder (s. 81-115).

Çocukluk Ve Meşrutiyet bölümünün devam eden başlıkları sırasıyla, İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinin eşlerine dair ayrıntılar (s. 116-120), Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale zaferi (s. 121-127), Ermeni tehciri (s. 128-136), Suriye'de yürütülen Türkleştirme faaliyetleri (s. 137-142) ve son olarak da Halide Edib'in Adnan Adıvar ile evliliğini konu edinmektedir (s. 143-152).

Manda Ve Direniş bölümü Halide Edib'in hayatının Mev'ud Hüküm adlı romanını yazdığı 1918 yılından 1922 yılı sonuna kadar olan kısmını içermektedir (s. 155-274). Mev'ud Hüküm, cinsel yolla bulaşan hastalık konusunu merkeze alan ilk ve tek erken dönem romanı olarak önemli bir eserdir. O yıllarda tedavisi mümkün olmayan, ancak ilkel yöntemlerle yavaşlatılabilen frengi hastalığı bir çok devlette olduğu gibi Türkiye'de de son derece yaygındı ve özellikle genç kadınların ölümüne ve sakat doğumlara neden olmaktaydı. Bu bölümde frengi hastalığına dair sayısal verilere dayanılarak durumun vahametini ve yine aynı dönemde toplumda yaşanan ahlaki yozlaşmaya da dikkat çekilmektedir. Devam eden başlıkların altında İstanbul'un ve Anadolu'nun

işgali, Halide'nin "bir mukaddes cinnet" olarak adlandırdığı milli mücadelenin başlangıcı ve Halide Edib'in bu mücadelenin bir parçası oluşu, düzenlenen mitinglerde yaptığı konuşmalar ve işgal kuvvetlerinin hedefi haline gelmesi Anadolu Ajansı'nın kuruluşundaki rolü dikkat çeken başlıca konulardır. Bu bölümde ayrıca Halide Edib ile birlikte mitinglerin düzenlenmesinde emeği geçen Yahya Kemal, Nazım Hikmet gibi isimler zikredilirken 191. Sayfadan itibaren yer alan Halide'nin kim kimdir listesi dönemin önemli simaları hakkındaki bir nevi karakter tahlillerini içermektedir.

Halide Edip Mustafa Kemal'in hem istihbarat şefliğini hem de resmi yazışmalarını yürütmekte, Ankara'ya kurulan karargâhta bizzat çalışmaktaydı. Savaşın en sıkıntılı ve yenilme ihtimalinin iyiden iyiye gündeme geldiği dönemde Halide Edip bizzat cepheye giderek savaşa iştirak etmiş hatta onbaşı rütbesi almıştır. Kitabın bu kısmında Halide Edib için yazılanlar, onun kişisel yazışmaları, cephede karşılaştığı kişilerin hatıratları ve dönemin mecmualarından derlenen haberlerle belgelendirilmemiş olsa, bir kurgu zannedilecek kadar ilginçtir. Halide Edip at sırtında günlerce, bütün gün at koşturarak savaşa katılmış, düşmanın terk ettiği köylerden Hilal-i Ahmer'e telgraflar çekerek ihtiyaçlar listelerken yaşanan felaketi ve savaşın her anını raporlamış, gerektiğinde karargâhta tercümanlık yapmıştır (s. 249-274).

Savaş bittiğinde mağlup devletlerle antlaşmalar yapılmış, cumhuriyet ilan edilmiş, yeni Türkiye devleti en baştan inşa edilmeye başlanmıştır. 1925 yılının Mart ayında sağlık sorunları nedeniyle tedavi olmak amacıyla İngiltere'ye gitmek durumunda kalan Halide Edip yeni Türkiye'nin İnşasına desteğini yurt dışında da sürdürmüştür (s. 275-381).

Dünyanın farklı yerlerinde katıldığı konferanslar ve toplantılarda Türkiye'nin yeni yüzünü temsil etmiştir. Örneğin Halide 1928 yılının yazında Massachusetts Üniversitesi Dış Politika Enstitüsünden düzenlenecek bir konferansın yöneticiliği için davet almıştır. Bu teklifin enstitünün ilk kez bir kadına konferans başkanlığı teklifi olduğu anlaşılmaktadır. Halide Edib Amerika'da kaldığı sürece başka şehirlerde ve üniversitelerde de farklı etkinliklerde konuşmacı olmuştur. Ayrıca Hindistan'a da davet edilen Halide Edib, Delhi, Haydarabat, Lahor ve Bombay'ı kapsayan bu ziyarette de birçok konferansa konuşmacı olmuştur (s. 382-383).

Kitabın son bölümü Yeniden Türkiye Halide ve Adnan çiftinin de ülkeye tekrar dönüşünü, devamında yürüttükleri görevleri, Adnan Adıvar'ın vefatını ve Halide Edib'in ömrünün sonuna kadar yaşlılık dönemini içermektedir (s. 399-508). Türkiye'ye dönüşün ardından Halide Edib 1940 yılında İstanbul Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi'ne açılan İngiliz Filolojisi bölümünün başına getirilmiş, Türkiye'nin ilk kadın profesörü, başına geçtiği İngiliz filolojisi bölümünü kısa zamanda geliştirmiştir. Bazı romanlarının beyaz perdeye aktarılması, Adnan Adıvar'ın Demokrat Partiden milletvekili oluşu, Halide Edib'in Nazım Hikmet hakkındaki görüşleri ve ona verdiği destek, çocukları Ayet ve Zeki'nin evlilikleri torunu Ömer'in Lise ve üniversite tahsili yapmak üzere İstanbul'a gelişi, bu süreçte babaannesi Halide Edib ve Adnan Adıvar ile birlikte ikamet etmesi, 1950 yılında Demokrat partiden milletvekili oluşu, eşi ve ailesiyle olan ilişkileri, yakın dostlarına ve kişiliğine dair detaylar da bu bölümde yer alan konulardır.

Bu bölümün ardından kitabın 508 ve 532. Sayfaları arasında, kaynakçadan hemen önce Halide Edib'in çocukluk yıllarından başlayarak ölümüne kadar çekilmiş kendisinin, yakınlarının, dönemin mecmualarında kendisiyle ilgili yayımlanmış önemli haberlerin, belgelerin ve cenaze merasimine ait fotoğrafların bulunduğu bir de albüm yer almaktadır.

Yazar İpek Çalışlar kitabın başında yazım sürecini anlatırken eseri sonlandırmakta zorlandığını, Halide Edib'in biyografisine sığmadığını ifade etmektedir. Aynı zorluk bu biyografik eseri bir değerlendirme yazısına sığdırma konusunda da geçerlidir. Eser öyle dolu, her sayfası o kadar ilginç bilgi ve anlatılarla doludur ki hangilerinin elenip hangilerinin değerlendirme yazısında yer alacağı konusu yazar için aşılması güç bir sorun olmuştur. Eser oldukça hacimli olmasına rağmen akıcı üslubu ve ilgi çekici içeriği sayesinde kısa sürede okunabilecek bir eserdir. Yazar İpek Çalışlar Halide Edib'in son derece çalkantılı bir döneme tekabül eden ve geleneksel

teamüller göz önüne alındığında son derece sıra dışı hayat hikayesini siyasi, etnik ya da ideolojik hiçbir etkiye maruz kalmadan son derece objektif bir biçimde kaleme almıştır. Kitapta yer alan detaylardan ve kaynakçasından eserin uzun ve titiz bir çalışmanın neticesi olduğu anlaşılmaktadır. Roman akıcılığında bir eser olmasının yanında kitapta yer alan Halide Edib'in hayatına dair her detay, mektuplar, gazete haberleri ve makaleler, hatıratlar, akademik tezler, Türkiye'deki ve farklı ülkelerdeki kütüphane dokümanları ile delillendirilmiştir. Bu yönüyle eser akademik çalışmalara kaynak olabilecek yetkinliğe sahiptir ve lisans üstü derslerde ders kitabı olarak kullanılabilir. Eserde yer alan Halide Edib'in torunu Ömer Sayar ile yapılan röportajlar sayesinde Halide Edib'in edebiyatçı yazar, siyasetçi ve aktivist sosyal hayatının yanı sıra özel hayatına dair bir çok detaya da şahitlik etmek mümkündür. Ayrıca eser, okuyucuya incelediği dönemin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel atmosferini hissetme olanağını sunması bakımından da son derece faydalı ve okunmaya değer bir eserdir.

Türkiye'de profesör unvanını alan ilk kadın Halide Edib'in hayatını konu edinen böylesine bir eser hakkında daha önce akademik bir değerlendirme yazısı kaleme alınmamış olması akademik yazın açısından önemli bir eksikliktir. Bu değerlendirme çalışmasının bu eksikliği kapatması umulmaktadır.

Kaynakça

- Altınova, B. (2021). Halide Edip Adıvar (1882-1964). *Atatürk Ansiklopedisi*.
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/halide-edip-adivar-1882-1964/>
- Enginün, İ. (1988) ADIVAR, Halide Edip. *TDV İslam Ansiklopedisi* (1. Edisyon).
<https://islamansiklopedisi.org.tr/adivar-halide-edip>
- Çalışlar, İ. (2010) *Halide Edip: Biyografisine Sığmayan Kadın*. Everest.